

Qərbi Zəngəzurun Nüvədi Kəndi Araz çayının sol sahilində, bəzi yerlərdə Arazın 15-20 metrliyindən keçən Azərbaycanı Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə bağlayan, 1940-cı ildə çəkilmiş Mincivan - Culfa dəmir yolu xəttinin Şimal tərəfində təxminən 1,5-2 kilometrlik məsafədə Tütür dibi adlanan ərazidən başlayır. Başlanğıcını Hüseynbəy çəmənliyinin mənbəyindən alıb Araz çayına birləşən, təxminən uzunluğu 15 kilometr olan Nüvədi (Sələnc) çayının sağ və sol sahillərində Şimala doğru uzanan 2 kilometrlik ərazidə, Zəngəzur sıra dağlarının cənub-şərq etəklərində 1991-ci il avqust ayının 8-nə kimi azərbaycanlıların yaşadığı qədim azərbaycanlı kəndidir.

Ta qədim zamanlardan əhalinin əsas peşəsi maldarlıq (davarçılıq) olmuşdur. Sonralar isə təbii şəraitə davam getirə bilməyib qonşu dağ kəndlərindən Nüvədiyə köçüb gələn tayfalar bağçılığı da (üzüm, əncir, nar və s.) inkişaf etdirmişlər. Söylənildiyinə görə, meyvə ağacları, xüsusən də nar kolları, XIX əsr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi Seyid Əbülfəqasim Nəbatinin (1812-1873) vətəni Cənubi Azərbaycanın Qaradağ vilayətinin Dizmir mahalının Araz çayı sahilindəki Üştibin qəsəbəsindən götürülmüşdür. Elmi ədəbiyyatda da göstərilir ki, Atdışi adlanan nadir, şirəli, iridənəli nar növü Cənubi Azərbaycanın Yez kəndindən götürülmüşdür. Nüvədiilər tərəfindən Yez nar adlı nadir ağaclar və kollar Azərbaycanımızın nüvədiililər yaşayan bölgələrində indi də qorunur, hətta nesli artırılır.

Bu günə qədər insanın ilkin törəmə mənbəyi hələ tam açılmamış sirr olaraq qalsa da, Azərbaycanın Füzuli şəhərindən 14 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 900 metr hündürlükdə yerləşən daş dövrü insanların yaşayış yeri kimi məşhur, sahəsi 800 kvadratkilometr olan Azix mağara kompleksinin 1960-cı ildə Məmmədli Hüseynovun rəhbərliyi ilə AMEA-nın "Paleolit Arxeoloji Ekspedisiyası" tərəfindən aşkar edilməsi Cənubi Qafqazın qədim yaşayış yerləri olması haqqında dəqiq və qəti fikir söyləməyə imkan verir. Mağarada Quruçay mədəniyyəti, Aşel mədəniyyəti və Mustye mədəniyyəti dövründə yaşayış olduğu müəyyən edilmişdir. Apanlan arxeoloji qazıntıları zamanı Azix mağarasında bir neçə daş məmulatı ilə birlikdə ibtidai insana məxsus çənənən də aşkar olunması, çənə üzərində professor Dəmir Hacıyevin uzun müddət apardığı elmi-tədqiqat işləri də əvvəldə deyilənlərə bir daha sübutdur.

Ulu öndər Heydər Əliyev 80-ci illərin ortalarında Moskvada işləyərkən, bilavasitə onun təşəbbüsü ilə Nüvədi ərazisindən keçməklə Bakı-Naxçıvan şose yolu çəkməyə başlanmışdır. Həmin yol Bakıdan Nüvədi zastavasına kimi (434 km), Naxçıvandan isə Meğri rayonunun Aldərə kəndinə qədər çəkilmişdir. Erməni şovinistləri Nüvədi-Astazur arası təxminən 10 km və Astazur-Aldərə arası təxminən 5 km asfalt yolun çəkilməsinə və bununla

da Bakı - Naxçıvan birbaşa şose yolunun birləşdirilməsinə imkan vermədilər. Moskvaya bildirdilər ki, guya bu yol Bakı-Mincivan-Qafan-Oxçu-Maralzəmi-Lehvaz-Meğri-Naxçıvan ərazilərindən keçməklə hazırdır, Nüvədi-Aldərə yolunu çəkib birləşdirməyə ehtiyac yoxdur, bu, əlavə xərçədir. Əslində isə onlar bunu etməklə həm Bakı-Naxçıvan yolunu lazımsız yerə təxminən 140 km uzadı, həm də dağ şəraitində beş-altı ay payız-qış aylarında gediş-gəlişi mümkün edirdilər.

Nüvədi müasir şəhər tipli kənd idi. 1940-cı ildə Nüvədidən Bakı-Culfa dəmir yolu keçmiş, 1949-cu ildə kəndə elektrik işığı çəkilmişdir. Kənddə iki və üçmərtəbəli yaşayış evləri, müasir məktəb binası, xəstəxana, poçt, teleqraf, əmanət kassası, baytarlıq məntəqəsi, lazım olan bütün sosial-mədəni xidmət sahələri var idi. Hər evdə televizor, telefon, maye qaz balonlarından istifadə olunurdu. Qadınların toxuduğu xalı və kilimlər, rəngbərəng geyimlər, xurcunlar, yun corablar və s. adamı valeh edirdi. Qoz və palıd ağaclarının içində onların bağladığı bal, ovçuların ovladığı kəklilər, dağ keçiləri və çüyürləri indi də nüvədiilər xoş sözlərlə xatırlayırlar. Nüvədinin 19 min hektar torpaq sahəsi vardır ki, onun 16 min hektar yararlı torpaqdır. Kənd hər il dövlətə 1000 ton nar, 500 ton üzüm, 100 ton əncir, 16 ton yun, 90 ton ət, orta hesabla hər gün 2 ton süd verirdi.

Nüvədi öz gözəlliyi, təbii sərvətləri, dadlı meyvələri, şəffaf bulaqları, Baba Hacı, Sultan Səlim, Əbdül Ata kimi tarixi abidələri ilə adamları valeh edirdi. Ərazi böyükliyinə görə, İrəvan kəndləri arasında birinci yerdə dururdu. Bu kənd narı, üzümü, ənciri, şaftalısı, əriyi və s. meyvələri ilə məşhur idi.

Cəmi 15 kəndi, 15 min əhalisi olan Meğri rayonunun 6 min nəfəri azərbaycanlılar idi. Nüvədi kəndi də rayonun ərazisinin 40 faizini təşkil edirdi. 1950-ci ildən 1991-ci ilə kimi Nüvədidə müəllim, bəzi dövrlərdə də məktəb direktoru işləmiş atam Əhmədli Əliyevin yazdıqlarından: "...1945-ci ildə İrəvanın Lenin meydanından keçəndə Ermənistanın fanerdən düzəldilmiş bir xəritəsi diqqəti cəlb edirdi. Xəritənin aşağısında şərti işarələr yazılan yerdə respublikanın böyük şəhəri, böyük rayonu, böyük kəndi ifadələri yazılmışdır. Böyük kənd ifadəsinin qarşısında isə Nüvədi yazılmışdır". Nüvədiilər ilk dəfə 1905-1907-ci illərdə erməni işğalına məruz qalmışlar.

İkinci dəfə 1918-ci ildə ermənilər Zəngəzurun bir hissəsini, o cümlədən Meğrinin azərbaycanlılar yaşayan kəndləri ilə birgə Nüvədiyəni də işğal edərək soydaşlarımızın bir qismini dəhşətli şəkildə işğalçılarla məhv etmiş, 1918-ci ilin payızında isə nüvədiililər ermənilərin hücumlarına davam getirə bilməyib Araz çayına pələllə keçərək qonşu İran dövlətinin Mişen kəndinə, sağında və solunda olan Ordubada və Zəngilan bölgələrinə pənah gətirmişlər.

1948-1952-ci illərdə Ermənistan rəhbərliyi Nüvədiyəni də Mingəçevirə köçürmək üçün dəfələrlə kənd camaatına müraciət edib. Amma nüvədiililər sözü bir yerə qoyub: "...yoldaş Stalin deyib ki, bu, könüllüdür", - deyə köçməyiblər.

XX əsrin sonu - 1991-ci il avqust ayının 8-də kəndin camaatı, Ermənistanın üçüncü dəfə qovulan sonuncu azərbaycanlıları idi. Ulu öndər Heydər Əliyev nüvədiilələrin 1988-1991-ci illərdə torpaqlarının müdafiəsi uğrunda göstərdikləri müqaviməti yüksək dəyərləndirərək: "Nüvədi kəndinin camaatı çox dəyanətli insanlardır", - demişdir.

Bu işğallar haqqında dövrü mətbuatda 1991-ci ildən başlayaraq, bu günə kimi nüvədiilər çox çıxış ediblər.

Nüvədi həm də ziyalılar kəndi olub, nüvədiilər alimləri, müəllimləri, həkimləri, aqronomiya və s. ziyalılar ilə fəxr edirlər.

Burada fəaliyyət göstərən ilk mədrəsənin əsası 1875-ci ildə kəndin maarifpərvər sakini Mir Mahmud ağa tərəfindən qoyulmuşdur. Hələ o dövrdə Nüvədinin qabaqcıl düşüncəli insanları kənddə maarifi yüksəltməklə camaatın savadlanması qayğısına qalır, çox çətinliklə də olsa, öz məqsədlərinə nail olurdular.

Nüvədi kəndi təkcə "qəhrəmanlıq epopeyası" ilə, ümummillilərin Heydər Əliyevin təbirincə desək, dəyanətli insanları ilə deyil, yetişdirdiyi alimləri ilə də məşhurdur. Kənd məktəbini bitirən məzunlardan iki akademik, 9 nəfər elmlər doktoru, yüz nəfərə yaxın elmlər namizətinin yetişməsinin bünövrəsi məhz Nüvədi kəndinin müəllimlərinin vətənpərvərliyi, ciddiliyi, tələbkərliliyi və qayğısı nəticəsində qoyulmuşdur.

Birinci və ikinci Qarabağ döyüşlərində Nüvədinin Xaqani Qurbanov, Orxan Hüseynov, Həzrətəli Tahirov, Yanvar Şahməmmədov, Rauf İbadov, Əvəz Rəhimov, Allahverdi Hacıyev, Nizaməddin Mustafayev, Təyyar Tahirov kimi oğulları şəhid olmuşlar.

Kənd sakinləri gələcəyə inamla baxır, öz doğma dədə-baba yurdlarına qayıdacağı günü səbirsizliklə gözləyirlər. İnanırlar ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlah Əliyevin apardığı müdrik siyasət nəticəsində yenə də öz doğma torpaqlarına qayıdacaq və orada əbədi yaşayacaqlar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlah Əliyevin apardığı yenidənqurma siyasətini bütün nüvədiilər ürəkdən bəyənir və dəstəkləyirlər.

Azərbaycan Prezidenti İlah Əliyev 2014-cü il aprel ayının 8-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının 90 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki nitqində demişdir: "... o vaxt xalqımıza qarşı ədalətsizlik də edilmişdir. Çünki Azərbaycanın əzəli torpağı olan Zəngəzuru Azərbaycanı ayrıb Ermənistanı verməmişdir. Bu, böyük ədalətsizlik idi. Çünki Zəngəzur tarixi, əzəli Azərbaycan torpağıdır. Zəngəzurun o vaxtki əhalisinin mütləq əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Zəngəzurun bütün yaşayış məntəqələrinin adları Azərbaycan adları idi. Ona görə bu qərarnin qəbul edilməsi Azərbaycan xalqına qarşı ədalətsizlik və qərəz əsas rol oynamışdır. Eyni zamanda, bu qərarla Azərbaycan coğrafi baxımdan iki yerə bölünürdü. Eyni zamanda, böyük türk dünyası iki yerə bölünürdü. Bu, ədalətsizlikdir, bu sağalmayan yaradır. Ancaq mən tam əminəm ki, vaxt gələcək və biz azərbaycanlılar bütün tarixi torpaqlarımıza qayıdacağıq".

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın rəsmi "Instagram" səhifəsində paylaşdığı "Qoy, Uca Tanrı hər bir azərbaycanlıya müqəddəs Qarabağ torpağını öpməyi nəsbət etsin!" arzusu reallığa çevrilmişdir.

Prezident İlah Əliyev Azərbaycan Televiziyasına müsahibəsində deyib: "Biz erməni vəhşiliyini, Xocalı soyqırımını, torpaqlarımızın işğal altına düşməsinə, törədilən urbisidi heç vaxt unutmamalıyıq və unutmayacağıq". Bu dəyərli fikri biz alqışlayır, dəstəkləyirik. Biz - Nüvədi kəndinin sakinləri dünya birliyinə müraciət edərək doğma torpaqlarımıza qayıtmaq hüququmuzun təmin olunmasını istəyirik.

İsmayıl ƏLİYEV,
Bakı Dövlət Universitetinin
kafedra müdiri, professor.